

*Referaat van Sytze de Vries
op zaterdag 4 oktober 2014 in de Janskerk te Utrecht
op een concert van Leger des Heils-muziek
door de Nostalgieband en het Vocaal Theologenensemble.*

“MAAKT VAN 'T LIED EEN WAPEN ....”

Bladerend in de liederenbundel van het Leger trof mij deze zin. Het leek mij een goede titel boven mijn verhaal. Want hij vat voor mij heel goed het eigene van de zangcultuur van het Leger des Heils samen. ‘Maak van het lied een wapen!’

Maar eerst: Wie is Sytze de Vries, en wat doet hij hier?

Vanaf mijn vroegste jeugd marcheerde het Leger zo af en toe ook door *mijn* persoonlijk geschiedenis, en ook later. Van professie ben ik predikant, maar in die contreien vooral bekend als lieddichter en schrijver van liturgische teksten. In de tachtiger jaren had ik een radioprogramma voor de NCRV, ‘Het Lied van de week’, met aandacht voor steeds een nieuw lied voor de gemeentezang. De omroeper had altijd een vaste tekst ter afsluiting: Dit was ‘Lied van de Week’; samenstelling en presentatie: Sytze de Vries. En dan nu het Leger des Heilskwartier....

Van 1987-2005 was ik predikant van Amsterdamse Oude Kerk, hartje binnenstad. Ieder kent de problematiek van de Wallen, en ook de sterke aanwezigheid van het Leger des Heils daar. De betrekkingen waren hartelijk, over en weer, en waar samenwerking mogelijk was, werd die gezocht. Ik was ook meermalen op de koffie bij ‘de’ majoor, mijn ‘overbuurvrouw’ daar op de Oudezijds. En toen ik eens gevraagd was om de overweging te houden op het jaarlijkse daklozenkersfeest in de Ronde Lutherse Kerk (het Renaissance Hotel), heeft zij mij verleid – ik zat naast haar vooraan - om me te laten gaan met handgeklap en tamboerijnroffels, onder haar luidkeelse aanmoediging :Goed zo, dominee, doorgaan!

En daar raken we dan meteen het hart van waar het vanavond omgaat: Wat is het typerende en het eigen van muziek en teksten van de Liederen van het Leger des Heils?

Dat laat zich niet begrijpen, zonder eerst even terug te gaan naar de

Oorsprong van het Leger des Heils

In de geschiedenis der mensheid leiden armoede, sociale misstanden en onrecht nogal eens tot revolutie. De uitgebuite arbeidersklasse komt in opstand tegen de heersende elite. De vlam slaat in de pan. Maar soms ontvlamt dat vuur niet in een maatschappelijke, maar eerder in een soort ‘geestelijke revolutie’: de redding uit de armoede en de ellende worden niet bestreden met geweld, met machtsovername of loonsverhoging, maar veeleer door persoonlijke bekering en hulpverlening.

Engeland blijkt keer op keer voor dergelijke bewegingen een goede voedingsbodem. Daar leeft immers een sterk klassenbewustzijn, mét bijbehorende standsverschillen. De kerk, die staatskerk is, hoort bij de *upper class*, en is regelmatig vermolmd in zijn eigen stoffigheid. Die krijgt de rekening gepresenteerd in zo’n opwekkingsbeweging. Misschien was (en is) Engeland wel te ‘keurig traditioneel’ voor een echt *sociale* revolutie. Maar in zijn geschiedenis vinden met regelmaat *wake-up-calls* plaats.

Ik noem er drie bekende.

1. De eerste grote beweging was die van het **Methodisme**, met de gebroeders Wesley als 'aanstichters', dichter/dominee en musicus in de 18^e eeuw. Ook met alle nadruk op een *persoonlijke* geloofsbeleving. Een nieuwe 'spiritualiteit' zagezegd....

In de 19^e eeuw ontstaat er, - ten gevolge van de industriële revolutie, met dank aan het grootkapitaal - ook nog zoiets als een nieuwe slavenkaste van arbeiders, met te grote gezinnen, te weinig inkomen, ziekten, met de trieste gevolgen van ontwrichte families door drankmisbruik, prostitutie, en criminaliteit. In de grote steden leidt tot een uitdijende zelfkant van de samenleving.

Naast het Methodisme noem ik er nog twee, die beide ook vaste voet aan de grond kregen hier, in ons eigen land. En opvallend is: alle *drie* hebben ze – niet toevallig – een grote eigen liederschat toegevoegd aan het christelijke zangrepertoire. Alles onder het motto: Maak van het lied een wapen!

2. De **Christian Mission**, o.l.v. William Booth, in 1865 in Londen, die in 1878 werd omgesmeed tot the Salvation Army, het Heilsleger.

Al heel snel werden zang en muziek ingezet als optimale middelen voor de verkondiging van de boodschap. De opwekkings-samenkomsten speelden een grote rol, en in vroeger jaren ook de straatprediking. In de 150 jaar dat het Internationale Leger des Heils bestaat, is dan ook een enorme schat aan eigen liederen en muziekstukken opgebouwd.

Het lied, het gezang als strategie, als wapen in de (heils-strijd):

*Kameraden, zingt toch!¹
Zingt zodat het d' aandacht trekt!
't moet de wereld schokken,
door u uit haar roes gewekt.
't Is ons doel toch dat de hoorder 't ware heil ontdekt.
Dus zingt, ja zingt, zet dapper zingend voort,
en strijdt, ja strijdt, marcheert in Jezus' spoor.*

Je kunt zeggen dat in de loop van zijn geschiedenis het 'speerpunt' (om maar in de terminologie te blijven) van het Leger gaandeweg van de openbare, evangeliserende liedzang is verschoven. De royale hulpverlening aan wie geen helper hebben bleek een 'betere' vorm van verkondiging.

Tot op de dag van vandaag is duidelijk, dat het Heilsleger vooral veel sympathie heeft gewonnen door haar sterke maatschappelijke betrokkenheid, de hulpverlening aan de zelfkant van onze samenleving. Alles wortelend in die beroemde driedubbele letter S op het uniform: de S van *Soup, Soap and Salvation*. Oftewel: gevoed, gereinigd en gered.

Overigens:

op een Kerstavond speelde het muziekkorps van het Leger in de Amsterdamse binnenstad, op het Oudekerksplein, pal tegen de muur van 'mijn' Oude Kerk. Mijn uitnodiging om in de Kerstnachtdienst ook binnen hun partijtje mee te komen blazen, werd vriendelijk doch beslist afgewezen: daar zaten de mensen, die het toch al wisten. Hun taak lag die avond op straat....

3. De **Grote Opwekking** met Evan Robberts in 1905, onder de arbeiders in de kolenmijnen in Wales. Deze beweging raakt een Rotterdamse orgel- en muziekhandelaar, Johannes de Heer

---

¹ Bundel 1970, lied 370

geheten. Hij is toevallig om zakelijke redenen daar op bezoek. Het resultaat: hij bundelt opwekkingsliederen uit Amerika, uit Engeland, veel liederen uit het Leger des Heils én uit de Nederlandse zondagschooltradities in zijn beroemde 'Johan de Heer-bundel', die in 100 jaren meer dan een miljoen malen over de toonbank ging.

Het is met name deze bundel van Johan de Heer geweest, die hele generaties Nederlandse Calvinisten – hervormden, maar vooral gereformeerden - in aanraking heeft gebracht met veel van de 'toppers' uit de liedtraditie van het Leger. "De blues van de kleine luyden" worden ze wel genoemd.

De keuze voor een leger/militaristische organisatievorm.

Het meest opvallende en eigene is uiteraard de typische 'militante' organisatie van het Leger des Heils. De Engelse eerbied voor militaire prestaties en tradities kan daar wel eens mede de oorzaak van zijn. Uniformen, rangen, vlag, bevordering, ja zelfs een 'strijdkreet', als de yell waarmee ten aanval werd getrokken....

Dat wij 'strijden' voor een goede zaak, klinkt nog altijd geen mens vreemd in de oren. En ook onze Nederlandse taal is vol van dergelijke 'militaire' uitdrukkingen, waar zelfs de grootste pacifist zich geen buil aan valt. Zoals bijvoorbeeld: iets heet een 'ongelijke strijd', we begraven de 'strijdbijl', of zijn juist nog erg 'strijdlustig', etc.

Maar vandaag de dag is dit militaire model echter veel minder aansprekend. Het staat mensen zelfs soms tegen vanwege zijn militaristische karakter. Ik kan dat bijvoorbeeld concluderen uit het volgende: het bekende 'strijdlied' lied '*Onwards Christian Soldiers*' is in de nieuwe Engelse gezangboeken (Hymns old and new) nu terug te vinden als *Onward Christian pilgrims!* De strijdende soldaten zijn vreedzame wandelaars geworden....

En ook nog ter vergelijking:

Deze typerende beeldspraak kwam in de reguliere protestantse gezangbundels niet of nauwelijks voor. De enige uitzondering was het gezang:

*Het leven is: een krijgsbanier / in goede en kwade dagen
gescheurd, gevlekt, ontvallen schier /
kloekmoedig voorwaarts dragen!*

Van de populaire priester-dichter Guido Gezelle of niet, in het nieuwste Prot. Liedboek (2013) is het lied verdwenen. ..

Strijdlieder

Over strijdlieder gesproken: elk volk heeft doorgaans een volkslied, elke club zijn clublied en iedere revolutie zijn strijdlied. Het strijdlied van de Franse revolutie is zelfs tot volkslied gepromoveerd: *Allons enfant de la patrie en aux armes, citoyens!* (Vooruit, kinderen van het vaderland, te wapen!) De socialistische internationale is wereldwijd gezongen: *Ontwaakt, verworpenen der aarde!* Maar ook het '*Hand in Hand kameraden*' mag er wezen, als ook '*You never walk alone*'. Of wat te denken van '*Alle Menschen werden Brüder*'

Wat zijn de karakteristieken van het strijdlied?

Een strijdlied bezingt de verheven idealen, een gezamenlijk doel waarvoor men strijdt. Een strijdlied bezingt de route die we samen te gaan hebben, de strijd die we samen te leveren hebben. Een strijdlied verenigt, brengt mensen samen onder een zelfde vlag. Een strijdlied wil ook moed inzegen. Ten strijde trekken is toch een onzekere en soms bange bezigheid. En het strijdlied bezingt tenslotte de glorieuze overwinning.

In diezelfde zin heeft de eeuwen door het volkslied als strijdlid ook *binnen* de kerk zijn functie gehad. De eerste die hymnen dichtte voor de gemeentezang, was kerkvader Ambrosius, de bisschop van Milaan (4^e eeuw). Met zijn liederen wilde hij de mensen de ware boodschap aangeven, en daarmee moesten de ketters bestreden en buiten de deur gehouden worden.

Maar ook onze Reformatoren beseften de kracht van het volkslied: het mobiliseerde een zingende gemeenschap, bracht hen al zingend de geloofswaarheden bij. Zo schreef Maarten Luther zijn gezangen in de volkstaal - een novum! - en bracht Calvijn zelfs alle psalmen berijmd in stelling. *Luthers 'Een vaste burcht'* is dan ook het strijdlid van de Reformatie geworden.

Het instrumentarium

Twee soorten instrumenten zijn voor de typerende 'Legerklank' altijd bepalend geweest: het koper en de trom. Ook dat is te herleiden tot de functie die juist deze speciale instrumenten in de oorlogsvoering hadden. Zij leven nog voort in bijvoorbeeld de popsong van Rob de Nijs 'Jan Klaassen de trompetter', die in het leger van de Prins van Oranje voor de poorten van den Briel stond, en in de bekende Kerstcarol van 'the little drummerboy'.

De eerste (met name de trompetten) zijn voor het geven van de verschillende signalen: optrekken, aanvallen, opbreken en verplaatsen. Dat was al in Bijbelse tijden zo: Numeri 10 geeft daartoe keurige blaasinstructies. En het allerlaatste geblazen signaal is nog altijd dat van de bekende 'Last post'.

Zo kwam ik het lied tegen:

De krijgstrompet klinkt weer / zij roept tot de strijd.

Soldaten zijn nodig / tot alles bereid.

Overigens is de Liedbundel uit 1970 de rubriek 'Heilssrijd' – waaruit ook dit voorbeeld - nog vrij omvangrijk, maar ruim 35 jaar later zijn in de nieuwste bundel (2007) veel van juist dergelijke martiale teksten verdwenen. Daar kom ik, in eenzelfde geest, alleen nog het – ook buiten het Leger bekende - lied tegen

Sta op, sta op voor Jezus / soldaten van het kruis!

Verheft uws konings vaandel / in 't hevigs krijgsgedruis.

Sta op, sta op voor Jezus, / nu 't krijgsgeschal u roept.

Wees moedig in de veldslag / kom, tred nu aan met spoed.

De trommels zijn uiteraard bedoeld als ondersteunend instrument voor de infanterie, de voetknechten, om de pas er in te houden en in de maat te marcheren. En zie daar, met koperblazers en trom (en zo nodig tamboerijnen!) heb je ook de 'basis-ingredienten' voor de *brassbands* van het Leger des Heils.

De schrijver Arthur Japin stuurde vorige week een *tweet* te wereld in: 'voeten die hebben gedanst kunnen nooit meer marcheren'. Een mooie gedachte, maar dat gaat niet op voor heilssoldaten! Want wie het liederenrepertoire van het Leger overziet, kan constateren dat de meeste melodieën in driekwarts- en vierkwartsmaat geschreven zijn. *Het dans- én* marcheerritme bij uitstek! De vierkwartsmaat is die van de mars, van het militaire marcheren (zoals we aan het begin hoorden én zagen!) Het is allang uit het straatbeeld verdwenen, maar ik herinner me nog hoe een groep heilssoldaten met blaasinstrumenten,

grote trom en zangers – allen in uniform - door de straat trok op de maat van deze liederen. Een en andere gevolgd door ‘groopies’, mensen die zich aangetrokken voelden en meeliepen en vaak ook meezongen, zeker de refreinen.

Opvallend is het grote aantal refreinliederen: in een paar zinnen wordt de boodschap samengevat, die ook steeds wordt herhaald én om ‘instemming’ vraagt. Ook het refrein is immers een ‘strategie’!

De ‘boodschap’

Het Leger kent geen uitgebreide geloofsleer. Van een beschouwende theologie is al helemaal geen sprake. Er bestaat een samenvattende geloofsbelijdenis, maar in feite is vooral het lied een uitstekende, zo niet de beste vindplaats voor wie weten wil, wat de geloofsthema’s binnen het Leger zijn.

*Ja, ons leger brengt aan elk de blijde tijding.²
Daar is volle redding en bevrijding;
bij onze arbeid geeft ons God zijn leiding,
en wij trekken voort tot zegepraal.*

*Ja, wij willen allen 't heerlijk nieuws doen horen:
niemand is te slecht, te diep verloren!*

Gered!

Dergelijke laatste regels kom ik veel tegen: ze laten zien, dat vanouds de boodschap zich niet richt op gearriveerde, gesettelde burgers, maar veelmeer op mensen met een zo lage zelfachting, - al of niet door eigen schuld - dat zij er aan twijfelen of zij nog wel voor iemand waarde hebben. Niet zelden ook de mensen die wij tegenwoordig ‘laag opgeleiden’ noemen. Voor hen, ontspoorde mensen, **juist** ook voor hen is er **redding**.

En redding of gered-zijn of worden is *het* kernthema binnen het Leger. *Salvation is being saved*. En wie eenmaal *zelf gered is*, is daarmee *geroepen om anderen te redden*. Dat is het grondbeginsel van het Leger des Heils. Zo had je op de zondag vanouds de zogenaamde ‘heilings-samenkomsten’ in de ochtend, bedoeld voor de ‘geredden’, voor wie ‘er al waren’, en in de middag de ‘verlossings-samenkomsten’, waar de nog te redden mensen verwacht werden.

Gered waarvan?

Wie of wat is toch de vijand, waartegen de strijd aangegaan moet worden? Ga ik af op de liederen, dan krijg ik daar doorgaans een klassiek, maar weinig concreet antwoord.

Vaak is het ‘de satan’, is het ‘de macht van de zonde’, of ‘de diepe schuld’. In nieuwe liederen krijgt dat een modernere, maar ook moralistischer invulling, door bijvoorbeeld liefdeloosheid, zelfzucht, zinloosheid, trots, hoogmoed. Daartegenover staat de mens die vrede gevonden heeft, die is thuisgekomen, wiens last is afgenomen, en die een heerlijk vooruitzicht heeft om voor te leven. En die daar vooral anderen ook deelgenoot van wil maken. Dat alles maakt ons tot pelgrims, die ‘op weg zijn naar Het beloofde Land’, naar ‘het hemels Kanaän’, tenslotte, de goede strijd eenmaal gestreden, ‘bevorderd tot heerlijkheid’.

Gered waardoor?

---

² Bundel 1970, nr. 364

Wat mij opvalt is, dat een overgroot deel van de liederen zich tot Jezus richt. Veel vaker dan ik zelf gewend ben. God is veelal meer de 'stille kracht op de achtergrond', maar Jezus heeft het eigenlijke werk gedaan. *Hij* wordt daar op aangesproken, en daarom ook toegezongen. De teksten zijn uiterst 'Christo-centrisch'. Jezus staat in het middelpunt, door zijn 'verlossingswerk'. Deze kijk op Jezus kan getypeerd worden als een klassiek orthodoxe protestantse: Christus is aan het kruis gestorven voor onze zonden, hij heeft ons gered door zijn bloed. Wij zijn 'gewassen' in zijn bloed. Dergelijke zinnen worden eindeloos herhaald. Het kan blijkbaar niet vaak genoeg en niet eenvoudig genoeg gezegd en gezongen worden. Vaak zijn het deze eenvoudige 'oneliners' die ook in het nieuwe opwekkingslied en praise-song nog (of weer) precies zo te vinden zijn. De herhaling en de nadruk zijn belangrijker dan de uitleg van deze toch vaak onbegrijpelijke statements.

De vraag is gewettigd, of dat ook het gevolg ervan is, dat de grootste 'doelgroep' van het Leger steeds de laagopgeleiden zijn geweest. Kleine, eenvoudige mensen, voor wie een zo kort mogelijke boodschap begrijpelijk moet zijn. Geen andere bedoeling had ook bijvoorbeeld ook Johannes de Heer met *zijn* liederenbundel. Voor schapen die honger hebben moet je de ruif laag hangen, was zijn stelling.

Maar er komt nog een extra laag bij, die het calvinisme niet of nauwelijks kent. Een laag, die ik als bevindelijk, of als innig, of zelfs sentimenteel zou willen typeren: Jezus is een 'dierbare vriend', hij is de liefste, hij is mijn Heiland, mijn Redder.

*En als vrienden u verlaten, /ga tot Jezus die u mint
en vlucht in zijn liefde-armen, waar u troost en ruste vindt.*

De driekwartsmaat

En dat brengt mij terug bij dat citaat, dat "voeten die gedanst hebben, nooit meer kunnen marcheren". Het marcheren was de vierkwartsmaat (het up-tempo) , de driekwartsmaat was die van de dans. Het al genoemde nieuwe Legerliedboek uit 2007 kent een nieuwe rubriek 'Verblijding'. Daar staat die liederen bijna allemaal in 'drievierteltakt'. Het gaat dus om een vreugdedans! Het is een maatsoort, die in de kerkmuzikale traditie van de protestantse kerken nogal gewantrouwd wordt. Want het is de maatsoort van 'de onderbuik', van het sentiment' en van het inhaken en meedeinen.

In de traditie van het Leger hoort dat erbij, net als handgeklap, omdat daar de vreugde ook optimaal, met hart en ziel, met lijf en leden bezongen wordt. Het is niet niks om 'gered' te zijn. Het is werkelijk onthaald worden als de verloren zoon. En dat vraagt om feest, om jubel, om blijdschap!

Toen ik iemand vertelde, waar ik – op de voorbereiding van deze avond - mee bezig was, kreeg ik de opmerking: 'oh ja, die mensenzijn altijd zo blij!' Een ondertoon van jaloezie was hoorbaar....

Niet alleen de muzikanten hier hebben zich veelzeggend 'de nostalgiband' genoemd. Ook veel van wat ik heb aangeroerd, is een terugkijken, met vaak enige heimwee, is nostalgie. Maar de vreugde, waarmee mensen zich steeds weer samen boven hun sores uit kunnen zingen, blijft, en die vreugde zoekt zich steeds weer nieuwe stemmen, *en* instrumenten.